

Назаренко Т. Г.

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання географії та економіки
Інститут педагогіки НАПН України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В ЗМІСТІ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Входження України до європейського освітнього простору актуалізує проблему впровадження профільного рівня навчання учнів як одного з етапів реформування освітньої галузі нашої держави у відповідності до міжнародних стандартів освіти. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність пошуку нових підходів до організації освітнього процесу в ліцеї з метою створення найбільш сприятливих умов для становлення і розвитку особистості учнів, формування в них адекватної самооцінки, більш повного уявлення про майбутню сферу професійної діяльності та вільного і свідомого її вибору.

Індивідуалізація навчання в ліцеї передбачає надання учням можливості одержати освіту за різними профілями, навчальними планами та програмами. Проте і за умов профільного рівня навчання забезпечується засвоєння кожним з них базового рівня знань з того чи іншого навчального предмету, тобто профільна диференціація не виключає рівневої диференціації. Різновидом профільного рівня навчання є поглиблене вивчення окремих навчальних предметів або їх груп, зокрема, математики, фізики, хімії, географії, біології тощо.

Диференційоване навчання – давно відомий і ефективний засіб здійснення індивідуального підходу до організації навчальної діяльності, застосування якого має бути систематичним і гнучким, відповідати змінам, які відбуваються у навчальній підготовці учнів.

Влучно підкреслив М. М. Шардаков слова великого педагога К. Д. Ушинського: «Змусьте дитину йти – вона втомиться швидко, стрибати – також, стояти – також, сидіти – вона також втомиться; але вона перемішує всі ці види діяльності різних органів і пустує протягом дня без втоми. Теж саме спостерігається під час занять згубно діє на дитину всяка надто довга і постійна діяльність в одному напрямку» [10, 19].

Ідея профільного рівня навчання не є новою. Вітчизняна освіта накопичила значний досвід із диференційованого навчання [1, 69-70]. На території нашої держави відбувається вже десята спроба профілізації шкільної освіти [4].

Як відомо, профільне навчання базується на принципах індивідуалізації і диференціації (див. схему) [3, 203].

Схема

Профільний рівень навчання географії – це організація диференційованого навчання, що передбачає поглиблене і професійне зорієнтоване вивчення циклу споріднених географічних предметів [2, 102].

Навчальний предмет «Географія» вміщує в собі понад 100 наукових дисциплін, що утворюють сучасну географічну науку: фізику (знання про природу фізичних явищ: дощ, цунамі, землетруси тощо), хімію (знання про хімічне вивітрювання, хімічне засолення ґрунтів тощо), екологію (знання про навколишнє середовище і закони його існування тощо), біологію (ботаніку, зоологію – знання про ареали розташування певних видів рослин, тварин, ґрунтів тощо), картографію (знання про укладання різноманітних карт – від топографічних до космічних та ГІС-технології, відповідно геометрію, креслення, астрономію – розташування планет і небесних тіл), знання законів історії та суспільствознавства – як утворювались держави, їх політичний устрій та форми правління – і це тільки невеликий перелік дисциплін. Вивчення географії на профільному рівні дає можливість формувати в учнів цілісну картину світу, що передбачає утворення предметної географічної компетентності [5, 27].

В останні 15-20 років в усьому зарубіжному світі, на відміну від України, спостерігається ренесанс географічної освіти, причому цей ренесанс йде паралельно зі все більш глибоким розумінням ролі географічної освіти у верхніх ешелонах політичного і економічного менеджменту, що приймає рішення (Morgan, Geography Renaissance, 2012) [7, 250]. Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно потребує від української школи відповідної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої ланки освіти в школі є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

Компетентнісний підхід до формування змісту географічної освіти в профільній школі припускає посилення діяльній спрямованої освіти, що означає перетворення результатів навчання не стільки в об'єктно-знання-центричні, скільки в практично-поведінкові форми (вирішувати ті або інші задачі, висловлювати конкретне, аналізувати ті або інші співвідношення і закономірності, самостійно знаходити інформацію для того-то, порівнювати ті або інші об'єкти тощо) [7, 141].

Перед вчителем постає завдання поєднати навчання географії з різними видами діяльності учнів протягом уроку в такий спосіб, щоб утримувати їхню увагу, не допускаючи втоми. Цього можливо досягти шляхом диференціації навчального процесу, а диференціювати можливо все і на всіх рівнях. Свого часу з цього питання Є. С. Рабунський зазначив: «у навчальній діяльності цілком все може бути диференційовано через мету, об'єм, спосіб і термін виконання навчальної діяльності» [8, 49-50]. Отже, диференціація навчання виступає одним з головних напрямів в умовах реформування шкільної географічної освіти і не втрачає значимості до вивчення своїх похідних науковцями у сферах філософії, психології, педагогіки.

Психолого-педагогічні дослідження, а також досвід, який вже є в реалізації профільної диференціації змісту географічної освіти, показують, що більш оптимальний вік для профільного навчання (виходячи з вікових особливостей учнів), 15 років, що відповідає дев'ятому класу, тобто вік, коли починають формуватися стійкі професійні устремління, пізнавальні інтереси до майбутньої професії.

Одним з важливих напрямків профільної диференціації є предмети вивчення навчальних дисциплін, основи яких представлені в шкільній навчальній програмі, кажучи іншими словами, предметний підхід до диференціації [9, 113].

Крім предметної, у географії використовується така форма диференціації, як елективна, що представлена курсами за вибором. Завдяки елективній диференціації учням представляється можливість обирати навчальні курси відповідно своїм здібностям, інтересам, схильностям тощо. Обов'язковий набір предметів при цьому зберігається. Елективна диференціація служить ефективним засобом врахування індивідуальних особливостей учнів, їх пізнавальних здібностей, дає можливість самостійно зробити вибір щодо діяльності, в якій варто вдосконалюватися, наприклад в сільській місцевості, варто запровадити курс за вибором «Меліорація», «Геодезія та кадастр», «Зелений туризм», в шахтарських містечках прикладними будуть курси за вибором «Геологія», «Корисні копалини області», «Природокористування» тощо.

У сучасному мінливому світі молода людина, що буде власне життя в умовах демократичного суспільства та науково-технічної революції, успішною буде тільки тоді, коли, маючи загальний базовий рівень знань, вона опанує основи фахових вмінь. Підґрунтям цього і є профільний рівень навчання учнів ліцею як вид зовнішньої диференціації.

В результаті дослідження взаємозв'язку таких понять як інтеграція та диференціація В. Ф. Моргун стверджує, що «слід говорити про дві взаємодоповнюючі зустрічні тенденції: диференціацію й інтеграцію» [6, 254]. Об'єднавши ці два поняття в одне, використавши початок обох слів «інте» та «диф», В. Ф. Моргун вводить нове поняття «інтедифії» і визначає інтедифію освіти, як «пульсуючий взаємо перехід між інтеграцією та диференціацією змісту освіти, методів навчання і виховання, навчально-виховних закладів, що зумовлюється як потребами й можливостями суспільства, так і здібностями, інтересами особистості» [6, 255].

Формування термінологічно-понятійної складової дослідження має такі специфічні особливості:

- світоглядне значення шкільної географії, що вивчається на профільному рівні, сприяє використанню в її понятійно-термінологічному апараті значної кількості філософських і загальнонаукових педагогічних термінів і понять;

- «географічність», тобто входження цієї галузі знань до системи географічних наук, детермінує використання в її межах понятійно-термінологічної системи «Географія»;

- розвиток профільного рівня навчання географії зумовлює вживання в її межах понятійно-термінологічної системи таких понять, як диференціація, індивідуалізація, інтеграція, рівність, варіативність, профільність, багатопрофільність, професія;

- наукова мова шкільної географії, що вивчається на профільному рівні, вирізняється наявністю у її складі значної кількості абстракцій;

- понятійно-термінологічний апарат нашого дослідження перебуває на стадії трансформації у зв'язку з сучасними особливостями формування української термінології.

Таким чином, при застосуванні профільного рівня навчання географії створюються найбільш сприятливі умови для професійної орієнтації учнів та осмисленого вибору ними життєвого шляху, а це говорить про свідому творчу реалізацію людини.

Література

1. Адаменко О.В. Проблеми диференційованого і профільного навчання у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ століття / О.В. Адаменко // Наук. зап. Сер. Педагогіка і психологія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2004. – № 11. – С. 68-72

2. Ампілова Л. П., Шульженко Л. С., Шахов Ю. І. Диференціація географічної освіти та її органічний зв'язок з національною історією, мовою, культурою. Проблеми географічної освіти в Україні. Тез. доп./Ред. кол. П.Г.Шищенко /відп.ред/ та ін. – Київ, 1993. – С. 102-103.

3. Андронатий В. В. Педагогические условия реализации дифференцированного подхода в процессе обучения общеобразовательным предметам / В.В. Андронатий // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. – К., 1997. – С. 202- 204.

4. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л. Д. Березівська. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 406 с.

5. Гончаренко С. У. Методологические и теоретические основы формирования у учащихся средней школы естественнонаучной картины мира: дис. ... док-ра пед. наук в форме науч. докл. / Семен Устинович Гончаренко. — К., 1989. — 56 с.

6. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник. – 2-е вид. – К.: ВД «Слово», 2012. – 464 с.

7. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика: [монографія] / Тетяна Геннадіївна Назаренко// Педагогічна думка. – 2013. – 318 с.].

8. Рабунский Е.С. Індивідуалізація домашніх завдань - необхідна умова успішного навчання, - Калінінград, 1962 – 114 с.

9. Фруктова, Я. С. Диференціація навчання в профільних класах природничого спрямування (на матеріалі курсу «Загальна біологія»): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. [Текст] / Я. С. Фруктова ; [Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова]. – К., 2003. – 241 с.

10. Шардаков, М. Н. Очерки психологи учения [Текст] / М. Н. Шардаков – М., Учпедгиз, 1951. – 200 с.